

Rudolf Giffinger

VÝZVY PROEURÓPSKEHO VZDELÁVANIA V OBLASTI PRIESTOROVÉHO PLÁNOVANIA

Úvod

Záujem o problematiku vzdelávania v oblasti priestorového plánovania, ako aj o otázku, kde má v budúcnosti byť ťažisko tohto vzdelávania nie je samoučelný - je dôležitý najmä z týchto hľadísk:

1. Po takmer 10 rokoch stojí Technická univerzita vo Viedni opäť bezprostredne pred reformou výučby v odbore Priestorové plánovanie. Tento študijný odbor je plným inžinierskym štúdiom s celkovou výmerou 210 vyučovacích hodín a končí sa udelením titulu Dipl.-Ing. V súčasnosti v tomto odbore, ktorý má na TU Wien v rámci Rakúska monopolné postavenie, študuje asi 650 študentov.

2. Reformy študijného odboru majú, prirodzene, najrôznejšie príčiny; často sú ovplyvňované aktuálnymi trendmi vývoja odboru. Bezpochyby sa najdôležitejšie výzvy odrážajú v politickom a socio-ekonomickom kontexte určitej epochy. Aby bolo vzdelávanie i s čoraz obmedzenejšími prostriedkami efektívne a bolo schopné reagovať na aktuálne úlohy, platí, že:

- je treba čo najvýstižnejšie definovať samotnú podstatu priestorového rozvoja a
- vedieť reagovať na nové výzvy priestorového plánovania

3. Politicky indukovaný proces integrácie, ktorý by mal jednotlivé európske krajiny navzájom priblížiť, vyžaduje okrem geografického rozšírenia smerom do strednej Európy aj prehĺbenie spolupráce a integrácie v jednotlivých oblastiach - priestorové plánovanie by nemalo byť výnimkou. Otázkou je, do akej miery k tomu môžu prispieť koncepty a nástroje priestorového plánovania. Riešenie tejto otázky by malo tvoriť ťažisko výskumu na poli priestorového plánovania a malo by sa tiež aktuálne premietnuť do výučby. Práve univerzity ako miesta koncentrácie výskumu a vzdelávania by sa mali ujať riešenia tohto problému.

Na pozadí úvodných úvah načim treba vyriešiť nasledovné aspekty: vyjadriť sa k aktuálnym trendom súčasného priestorového rozvoja v Európe a načrtnúť postavenie, ktoré v súčasnej, meniacej sa spoločnosti priestorové plánovanie zastáva. Popritom je zaujímavá najmä otázka, prečo obzvlášť priestorové plánovanie v súvislosti s procesom európskej integrácie stojí pred novými požiadavkami.

Dôležité trendy rozvoja sídelného a prírodného prostredia a úloha priestorového plánovania v spoločnosti

Vzhľadom na to, že sa v tomto príspevku hlavný záujem sústreďuje na otázky vzdelávania, možno len v skratke spomenúť niektoré dôležité trendy priestorového rozvoja (podľa Európskej komisie, 1999):

- zmeny v európskych urbánných systémoch
 - systémy osídlenia: globalizácia, súťaženie medzi mestami a kvalita života
 - segregácia: postfordismus a životný štýl
 - suburbanizácia: technológie
- podstatná zmena postavenia vidieckeho priestoru
 - vyriešenie dichotómie medzi mestom a vidiekom vďaka rozvoju komunikačných a produkčných technológií i vďaka väčšej angažovanosti vidieka
 - zmenené plošné nároky a nové tendencie rozvoja
- nárast významu dopravy a infraštruktúrnych prepojení
 - problémy dosiahnuteľnosti
 - rastúce transportné toky, dopravné preťaženie
- ohrozovanie prírody a kultúrnej krajiny
 - strata biologickej diverzity
 - ohrozenie vodných zdrojov
 - nebezpečie likvidácie kultúrnej krajiny a kultúrneho dedičstva

Tendencie posunu významu priestorového plánovania v súvislosti s integráciou Rakúska do EÚ

Nároky, kladené na priestorové plánovanie sa so zmenou sociálnych a štrukturálnych podmienok stávajú čoraz mnohoznačnejšími. To spôsobuje, že problémy, ktorými sa zaoberá priestorové plánovanie sú stále komplexnejšie a diferencovanejšie. Aj na celoeurópskej úrovni sa zvýšili nároky na priestorové plánovanie, a to vo vzťahu k integračnému úsiliu jednotlivých európskych krajín, ktoré pôvodne používali navzájom sa veľmi líšiace systémy plánovania i systémy verejnej správy (por. Európska komisia, 1994). V nasledujúcich poznámkach sa možno heslovitou formou vyjadriť k zásadným zmenám spoločenskej úlohy priestorového plánovania v Rakúsku, ktoré v roku 1995 vstúpilo do Únie (por. napr. Kanonier, 1999; Schindegger, 1999; alebo Knötig, 1999):

- priestorové plánovanie v politicko-administratívnych systémoch

- vo všeobecnosti možno konštatovať ubúdajúci záujem a porozumenie zo strany verejnosti a politiky pre dlhodobé územne orientované plánovanie

- oslabenie až strata významu priestorovo exaktne cieleného a záväzného plánovania v dôsledku obmedzenia finančných prostriedkov subjektov plánovania

- vrastajúci tlak na orgány verejnej správy, aby pracovali efektívnejšie

- v priebehu deregulácie hospodárskeho a sídelného rozvoja sa plánovanie územných subjektov javí skôr ako bariéra než šanca

- plánovanie rozvoja na komunálnej úrovni

- v jednotlivých krajinách a regiónoch je zákonná povinnosť usmerňovania priestorového rozvoja obcí vo forme rozvojových a zastavovacích plánov, resp. plánov využitia plôch

- významný príklon k procesne orientovanému plánovaniu na báze udržateľnosti, nárast dôležitosti alternatívnych nástrojov plánovania ako napr. programového plánovania, rozvojových koncepcií či projektového managementu

- vo veľkomestách (Viedeň, Berlín, Mníchov, Budapešť, Bratislava, Praha atď.) treba plánovanie rozvoja miest dopĺňať strategickými plánmi

- regionálne plánovanie

- je špecifické v každej spolkovej krajine Rakúska a výrazne sa odlišuje aj z hľadiska inštitucionálneho zabezpečenia

- zosilnený význam programového plánovania na úrovni Európskej Únie prostredníctvom regionálnych fondov a spoločných iniciatív pre určité regióny

- preorientovanie v priebehu integrácie do EÚ: odklon od uzavretého vnútroregionálneho plánovania v prospech projektového manažmentu

- na význame získava realizácia aktivít plánovania prostredníctvom súkromného podnikania

- geomarketing sa stáva prostriedkom využívaným súkromným sektorom pri lokalizačných analýzach

- zavádzanie projektových koncepcií a projektového managementu (Public Private Partnership)

- preskupenie územne orientovaného plánovania obcí a mestských častí k programovo a projektovo orientovanému územnému managementu

Výzvy pre priestorové plánovanie

Všeobecné trendy priestorového rozvoja, ako napríklad zmena postavenia miest a regiónov a možností ich rozvoja alebo reštrukturalizácia dopravných vzťahov sú ovplyvňované procesom integrácie jednotlivých krajín do EÚ. Odstránenie obmedzujúcich bariér a zlepšenie konkurencieschopnosti prostredia zabezpečia nové potenciály a šance pre ďalší rozvoj. Každopádne, nemožno nechať bez povšimnutia fakt, že výrazná deregulácia v mnohých oblastiach, prípadne orientácia na neregulovanú trhovú dynamiku, so

sebou prinášajú nové problémy hlavne vo vzťahu k sociálnemu a priestorovému rozvoju (por. Európska Komisia, 1994; ÖROK, 1999b).

Hoci Únia nemá žiadne zvláštne kompetencie pre priestorové usporiadanie a plánovanie v jednotlivých členských štátoch, ustanovila dôležité rámcové podmienky uskutočňovania rozvojovej politiky a navrhla použitie konkrétnych nástrojov. Dôležitými a všeobecne známymi príkladmi sú:

1. podpora regiónov prostredníctvom rozvojových programov a nástrojov regionálnej politiky EÚ,

2. stanovenie transeurópskych koridorov (nielen súčasných ale aj smerom do budúcnosti), čím sa výrazne zmenia rozvojové šance niektorých regiónov a miest a ich konkurencieschopnosť

3. podpora rozvoja mestských častí v rámci programov URBAN na zlepšenie kultúrnych, hospodárskych a sociálnych podmienok v štrukturálne slabých oblastiach.

V dôsledku európskeho integračného procesu sa v Rakúsku zmenila tradičná politika rozvoja na úrovni miest a regiónov: bolo treba vzdať sa tradičných nástrojov podporujúcich rozvoj regiónov a cudzineckej politiky kvôli ich diskriminujúcemu charakteru. Pritom získalo na význame novokoncipované programové plánovanie a tomu zodpovedajúci projektový manažment a hodnotenie programov (por. Knötig, 1999; Schindegger, 1999; ÖROK, 1999a).

Vďaka integrácii do EÚ sa otvára možnosť ukázať, ako deregulácia a prienik trhovej dynamiky urýchľuje niektoré negatívne sociálno-priestorové trendy a ako tieto trendy môžu spätne ohroziť samotný proces integrácie:

- dôsledkom sociálnej polarizácie a priestorovej fragmentácie územia sú negatívne sprievodné javy ako riziko rozširovania biedy, segregácie (p. Krätke, 1995) alebo:

- kvôli hroziacemu zničeniu hodnôt kultúrnej krajiny hrozí aj strata dôležitých funkcií kultúrnej krajiny (napr. identifikačnej funkcie)

V súvislosti s týmito vývojovými tendenciami by bolo dobré kriticky zhodnotiť efektívnosť doterajšieho úsilia v plánovaní a podľa toho spomaliť alebo urýchliť integračné procesy.

Nároky na proeurópsky orientované vzdelávacie priestorových plánovačov

Prejavom spoločenských zmien sú okrem iného zmenené nároky, ktoré sa kladú na univerzity. V tejto súvislosti možno postrehnúť, že stále viac sa vytráca záujem o humanistické smery, zatiaľ čo rastúceho záujmu sa dostáva najmä ekonomicky orientovaným školám. Oproti tradične striktnému akademickému

systému získava v súčasnosti čoraz silnejšie postavenie efektívnejší systém odborného vzdelávania orientovaného na prax - je však zrejmé, že tento nový trend sa nebude prejavovať vo všetkých oblastiach vzdelávania rovnako.

Diskusii usilujúcej sa o znovu definovanie optimálneho kvalifikačného profilu absolventa sa venuje veľká pozornosť aj na TU Wien v študijnom odbore priestorové plánovanie. Ohľad sa pritom berie na perspektívy uplatnenia absolventov a na možnosti trhu práce.

Mnohorakosť problematiky a regionálne odlišnosti

Hlavný problém možno vidieť v mnohorakosti dôležitých aktuálnych tendencií priestorového rozvoja. Moja mienka sa prikláňa k proeurópsky orientovanému vzdelávaniu v oblasti priestorového plánovania, pretože sa musíme koncentrovať na najdôležitejšie priestorové dôsledky a problémy integrácie a ich priemet do sféry plánovania sídelného prostredia. V kvalifikačnom profile absolventa je podstatné zachovať prierezový charakter výučby priestorového plánovania. V každom prípade platí, že dosiahnuť efektívnosť pedagogického procesu, ktorý by bolo na vysokej kvalitatívnej úrovni, možno len vtedy, keď učebné plány budú zostavované precízne a ďalej špecializované a prehlbované v rámci ich základného smerovania. Diferenciácia učebných plánov môže mať východiská v dvoch koncepcijných polohách:

- diferenciácia podľa významu vyššie uvedenej problematiky z hľadiska profesie priestorového plánovača a trendov rozvoja miest a regiónov;
- diferenciácia podľa významu jednotlivých trendov z regionálneho uhla pohľadu vzdelávacích inštitúcií

S ohľadom na budúce ťažiská výučby (i výskumu) na TU Wien znamenajú tieto úvahy nasledujúce závery:

- zvýšenie záujmu o skúmanie európskeho priestorového rozvoja a priestorových dôsledkov dôležitých ekonomických, demografických a sociálnych trendov na určité regióny;
- hľadanie príčin diferencovaného regionálneho rozvoja - najmä v Rakúsku a susediacich krajinách a regiónoch strednej a východnej Európy;
- zamerať sa o.i. aj na problematizáciu sociálnych a priestorových následkov konkurencie miest a hľadať možnosti zlepšenia konkurencieschopnosti miest a sociálnej integrácie miest (veľkosťou porovnateľných s Viedňou);
- koncentrácia na vybrané otázky regionálneho rozvoja a regionálnych disparít ako aj trendov a podmienok udržateľného rozvoja vo vybraných regiónoch strednej a východnej Európy.

Meniace sa nástroje plánovania

Úlohy a ciele priestorového plánovania sa v priebehu integrácie čiastočne zmenili: programová orientácia, projektový management a evaluácia stoja dnes v popredí naproti finalizovanému priestorovému plánovaniu (por. Schremmer, 2000; Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 1998). Municipálna politika sa čoraz viac realizuje prostredníctvom nástrojov strategického plánovania; na operatívnych programoch stavia zase plánovanie mestských častí a zón. Na jednej strane teda stoja vzorové rozvojové projekty, na druhej strane sa presadzujú negociačné stratégie, participácia obyvateľov a posilnenie lokálnych potenciálov (por. Heinritz, 1996, s. 103).

Vzdelávanie by malo reflektovať tieto zmeny v úlohách priestorového plánovania:

- sprostredkovanie spoločného obrazu európskeho rozvoja a jeho ťažiskových bodov (pokiaľ je to možné); ich priblíženie z pohľadu lokálnych a regionálnych problémových oblastí;
- aplikácia opisu podporných programov a nástrojov plánovania (na konkrétnych príkladoch) tak, ako sú koncipované Európskou Úniou - najlepšie aktuálne a v kontexte inštitucionálnych podmienok Rakúska, príp. okolitých krajín;
- kritické porovnanie tradičných územne orientovaných a moderných projektovo orientovaných konceptov a im zodpovedajúcich prostriedkov plánovania - v kontexte regionálnych (prihraničných) príkladov;
- zamerať sa na koncepcie a nástroje plánovania rozvoja miest (najmä Viedne a vybraných hlavných miest rakúskych spolkových krajín) s ohľadom na čoraz nevyhnutnejšie potreby integrácie a koncentrácie.

Mnohorakosť východísk vzdelávania

Nároky na schopnosti absolventov sú zjavne z hľadiska spoločenských zmien čoraz mnohoroznakejšie. Schopnosti, ktoré sa od absolventov požadujú, sú rôzne v každej oblasti ich možného uplatnenia: iné sú v plánovaní priestorového rozvoja a iné napríklad pri tvorbe lokalizačných analýz, či v projektovom manažmente. Vzdelávanie by podľa toho malo byť koncipované tak, aby sa absolventi konečne oboznámili so širším spektrom metód a nástrojov, využívaných pri samotnom plánovaní, ako aj pri usmerňovaní procesov rozvoja v území. Tu možno spomenúť analytické metódy a techniky (ako napr. štatistiku, geografické informačné systémy, modelovanie a simulácia) a tiež kvalitatívne metódy nutné pri zvládnutí vedenia rokovaní, prezentácie a organizačných záležitostí.

Napokon by som chcel ako podnet pre ďalšiu diskusiu uviesť zoznam najdôležitejších schopností, ktoré by budúci odborníci v oblasti priestorového

plánovania mali v priebehu štúdia nadobudnúť. Tento zoznam vychádza z návrhu K. R. Kunzmanna (1998) a v priebehu diskusií o kvalifikačnom profile absolventa bol čiastočne modifikovaný. Aby mohli absolventi splniť nároky, ktoré sa na nich v praxi kladú, mali by disponovať nasledujúcimi schopnosťami, resp. danosťami:

- *analyticko-teoretické:*

schopnosť abstraktne myslieť a aplikovať teoretické základy na problematiku plánovania; vedieť izolovať podstatné problémy a otázky

- *metodicko-technické:*

schopnosť vybrať a rozpoznať vhodné metódy a techniky v oblasti plánovania a teda aj metodicky zabezpečovať rozhodovacie procesy priestorového plánovania;

- *normatívne a inštrumentálne:*

schopnosť porozumieť normatívnym a právnym podmienkam plánovania (legislatíva priestorového usporiadania, záväzné plány a koncepty) a použiť adekvátne nástroje priestorového plánovania v jednotlivých úlohách

- *kreatívno-tvorivé:*

schopnosť vyvinúť nové riešenia problémov v existujúcich rámcových podmienkach, ako aj systematicky premyslieť a navrhnuť nové cesty a alternatívy rozvoja smerom do budúcnosti;

- *komunikatívne:*

schopnosť predstaviť širokej verejnosti existujúcu situáciu a presadiť navrhované riešenia v rámci rozhodovacích procesov na lokálnej a regionálnej úrovni;

- *sociálno-politické a kultúrne:*

schopnosť kritického riešenia sociálnych, kultúrnych a politických kontextov (aké sú hranice transferu riešení a ich sociálnej priestorovej a ekologickej únosnosti) a prihliadať k týmto aspektom v priebehu rozhodovacích procesov.

(Príspevok je krátky)

Literatúra:

Akademie für Raumforschung und Landesplanung (Hrsg.) (1998) *Methoden und Instrumente räumlicher Planung. Handbuch.* Hannover: Eigenverlag der Akademie.

Bökemann D. (1999) Zum Qualifikationsprofil des Raumplaners. *Forum Raumplanung*, Heft 2/1999, S. 6 - 13, Wien.

Brösse U. (1975) *Raumordnungspolitik.* Berlin, New York: Walter de Gruyter

Europäische Kommission (Hrsg.) (1994) *EUROPA 2000+: Europäische Zusammenarbeit bei der Raumentwicklung.* Luxemburg: Eigenverlag der EG.

Europäische Kommission (Hrsg.) (1999) *EUREK - Europäisches Raumentwicklungskonzept.* Luxemburg: Eigenverlag der EG.

Giffinger R., et al. (2000) *Soziale Integration als Herausforderung für die Stadtentwicklungspolitik. Projektbericht im Auftrag des Magistrats der Gemeinde Wien und des Bundesministeriums für Wissenschaft und Verkehr, Wien* Eigenverlag des Instituts für Stadt- und Regionalforschung der TU - Wien.

Heinritz G., Ossenbrügge J. und Wiessner R. (Hrsg.) (1996) *Raumentwicklung und Sozialverträglichkeit.* Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Kanonier, A. (1999) Investorenplanung im österreichischen Raumordnungsrecht. *Forum Raumplanung*, Heft 1/1999, S. 18 - 28, Wien.

Knötig G. (1999) Anforderungen der Berufspraxis an die Raumplanerausbildung im Wandel. *Forum Raumplanung*, Heft 2/1999, S. 18 - 23, Wien.

Krätke S. (1995) *Stadt - Raum - Ökonomie. Einführung in aktuelle Problemfelder der Stadtökonomie und Wirtschaftsgeographie.* Basel: Birkhäuser Verlag.

Kunzmann (1998) *Raumplanung in Dortmund 2018: Noch eine Utopie?.* in G. Albers und K.R. Kunzmann (Hrsg.) *Raumplanung - eine utopische Disziplin?* S.14 - 25. Dortmund: (= Arbeitspapier 162 des Instituts für Raumplanung der Universität Dortmund).

ÖGR (1999) *Forum Raumplanung*, Heft 2/1999, Wien.

ÖROK (Hrsg.) (1999a) *Neunter Raumordnungsbericht.* Wien: Eigenverlag

ÖROK (Hrsg.) (1999a) *Regionale Auswirkungen der EU-Integration der Mittel- und Osteuropäischen Länder. Band I und II.* Wien: Eigenverlag

Ritter E.-H. (1998) Stellenwert der Planung in Staat und Gesellschaft. In Akademie für Raumforschung und Landesplanung (Hrsg.) *Methoden und Instrumente räumlicher Planung. Handbuch.* S.6 - 22, Hannover: Eigenverlag der Akademie.

Schindegger F. (1999) *RAUM.PLANUNG.POLITIK. Ein Handbuch zur Raumplanung in Österreich.* Wien, Köln, Weimar: Böhlau.

Schremmer Ch. (2000) Veränderungen in der Regionalplanung, Regionalpolitik und Regionalentwicklung. *Forum Raumplanung*, Heft 1/2000, S. 28- 35, Wien.